

Péče o umírajícího a mrtvé tělo

Mgr. Dagmar Maršálková

Osnova:

- ♦ *fáze umírání*
- ♦ *Charta práv umírajícího*
- ♦ *zajištění základních potřeb umírajícího, komunikace s příbuznými*
- ♦ *péče o mrtvé tělo*

Fáze umírání a smrti:

smrt – exitus letalit, mors, letum – **konec biologické existence** (biologická smrt)
proces umírání je rozdělen do tří částí:

- ♦ období před umíráním – “pre finem”
- ♦ období umírání – “in finem”
- ♦ období po smrti – “post finem”.

Období před umíráním – “pre finem”

- prožívání našeho každodenního života, kdy každým prožitým dnem se blížíme k naší smrti. Uvědomění si tohoto faktu je pro nás výzvou ve vztahu k vlastnímu smyslu a kvalitě prožívání našeho nekonečného života

Období umírání – “in finem”

- **Terminální stádium – konečná fáze života** – umírání, závěr (fáze in finem)
- **postupné a nevratné selhávání funkcí** životně důležitých orgánů **s následnou smrtí individua** – proces snižování fyzických a psychických sil, smrti obvykle **předchází stavy změněného vědomí** různého stupně – agónie až koma)

Období po smrti – “post finem”

- **je období, které začíná smrtí člověka** – péče tělesnou schránku zemřelého a o psychické podporu pozůstalých

5 fází smiřování se se ztrátou podle Elisabeth Kübler- Rossové

- ◆ NEGACE šok, popírání
- ◆ AGRESE hněv, vzpoura
- ◆ SMLOUVÁNÍ vyjednávání
- ◆ DEPRESE smutek
- ◆ SMÍŘENÍ souhlas

– Často se stává, že se *některé fáze vracejí*, různě se *prolínají* a *střídají*, třeba i tři v jednom dni. Některé mohou zase *úplně chybět*. Podobnými fázemi jako umírající procházejí též jejich blízcí, jejich rytmus vyrovnávání se s nemocí ale nebývá obvykle stejný. *Nemocný i pečující se mohou nacházet v různých fázích*, i proto může být někdy vzájemná komunikace obtížná.

FÁZE	PROJEVY	CO S TÍM
NEGACE ŠOK, POPÍRÁNÍ	„Ne já ne, pro mne to neplatí. „To není možné“. „To je určitě omyl.“ „Zaměnili výsledky.“	Neopustit, zůstat na blízku. Navázat kontakt, získat důvěru.
AGRESE HNĚV, VZPOURA	„Proč zrovna já?“ „Čí je to vina?“ „Vždyť mi nic nebylo.“ Zlost na zdravé lidi, zdravotníky.	Dovolit odreagování, nepohoršovat se.
SMLOUVÁNÍ VYJEDNÁVÁNÍ	Hledání zázračných léků, léčitelů, diet. Ochota zaplatit cokoliv. Činí velké sliby.	Maximální trpělivost. Pozor, nenaletět „uzdravovacím“ podvodníkům.
DEPRESE SMUTEK	Smutek z utrpěné ztráty. Smutek z hrozící ztráty. Strach o zajištění rodiny.	Trpělivě naslouchat, pomoci urovnat vztahy, pomoci hledat řešení.
SMÍŘENÍ SOUHLAS	Vyrovnání, pokora, skončil boj, je čas loučení. „Dokonáno jest.“ „Do tvých rukou.“	Mlčenlivá lidská přítomnost, držet za ruku, utřít slzu. Rodina možná potřebuje pomoc víc než pacient!

1. fáze – NEGACE:

- ♦ šok - bezprostřední reakce na zjištění život ohrožující choroby (zmatený, nechápe, co se s ním děje, není schopen ani přijímat ani třídit informace - prudká reakce, rychle odeznívá a přechází do fáze popření). Informace přijímá výběrově (co nezapadá - „**neslyší**“), jde o omyl, nepamatuje si co mu vysvětloval lékař, tvrdí – nikdo nemoci nemluvil. Vyslechnout, opakovaně vysvětlovat, trpělivě odpovídat. Postupně se stahuje do ústraní, chce být sám, aby se mohl sám se svým osudem vyrovnat.

2. fáze – AGRESE:

- ♦ **je plný negativních emocí, těžko je ovládá**, plný zmatku a protestu, nechápe, proč zrovna on musel takhle onemocnět, pocity viny, snaží se přijít na to, co ve svém životě udělal špatně, za co nyní musí pykat.
- ♦ Zmítá se v **pocitech křivdy**, zlobí se na celé své okolí. Nic mu není vhod. V koutku duše si uvědomuje, že ti lidé, na kterých si vylévá zlost, za jeho **onemocnění nemohou**. Cítí se zahanbeně, ale nemůže si pomoci.
- ♦ Není řešením odpovídat na agresivní výpady nemocného všechápajícím úsměvem ani výčitkami. To by měli vědět zejména příbuzní. Ti jsou často zatíženi pocitem viny, že se chtěli k umírajícímu pěkně chovat, ale reagují na jeho agresi svými negativními emocemi.
- ♦ **Rodina by měla vědět, že se jedná o fázi umírání, která je přechodná, zákonitá, není to žádný naschvál nemocného a že je přirozené, když na nespokojenost a rozmrzelost nemocného reaguje svými emocemi.**
  - Umožníme mu mluvit o jeho emocích - vzteku, strachu, úzkostech a pocitech nespravedlnosti, o bezmoci, zoufalství, rezignaci, o smutku nad zmrzačeným tělem. Hněvivé výroky na adresu zdravých chápeme v kontextu jeho touhy žít a jeho zklamání, že nastala situace, která tolik změnila jeho život.
  - Nesmíme to brát osobně.

3. fáze – SMLOUVÁNÍ:

- ♦ nemocný již ví, že situace je jasně dána chorobou.
- ♦ **Uvažuje o smyslu života**, přemýšlí, jak naplnit čas, který ještě zbývá, zamýšlí se nad tím, co by ještě rád zažil.
Smlouvá o čas (dožít se promoce dítěte, svatby vnuka...) **Ten, kdo provází ve fázi smlouvání, má významný úkol** pomáhat nemocnému **vytvářet krátkodobé cíle a každý sebemenší splněný cíl ocenit**. Cíl by měl být obsahový, nikoli časový. Ptá-li se nemocný, jestli se může dožít nějaké události za tři, čtyři roky, nikdy neříkáme „to sotva“.
  - **Mluvíme o tom, proč je to pro něj důležité a také o tom, že je to možné, ale že nikdo nemáme „záruční list“ na další den.**

4. fáze – DEPRESE:

- ♦ zdravotní **stav nemocného se zhoršuje, cítí, že směřuje ke smrti** a že není vyhnutí. Je unavený zmařenou nadějí, vyčerpaný nepohodou těla a často psychicky zesláblý. Přichází hluboký smutek nad zdravím, nových možností a další budoucnosti.

Ve fázi deprese mají své místo **antidepresiva**, ale nejlépe pomáhá **přítomnost člověka (role doprovázející osoby)**, který je s nemocným, naslouchá mu a provází jej těžkým obdobím na konci života.

- Pro umírajícího je důležité, aby měl s kým hovořit o strachu ze smrti a o všem, co mu jde hlavou. **Dostane-li se mu podpory a pochopení, fáze deprese nemusí být dlouhá.**

5. fáze – SMÍŘENÍ:

- ♦ **přijetí pravdy, akceptuje svůj zdravotní stav a situaci**, v níž se nalézá.
- ♦ Snaží se o co nejlepší způsob života v rámci daných podmínek. Do stavu vnitřního míru, **klidu a vyrovnanosti** se zdaleka nemusí dostat každý (rezignace, beznaděj).
- ♦ Zde je důležité podporovat naději u doprovázeného, **projevovat mu účast a být mu na blízku**.
- ♦ Rodina nebo přátelé nemocného mohou trpět **pocitů viny**, že nedokáží poskytnout všechno, co by měli. Někdo více pečuje a stará se o praktické záležitosti, někdo si přichází s nemocným popovídat, zazpívat, předčítat mu z knihy. Při hovoru s nemocným je důležité, **aby měl prostor mluvit o strachu, o fantaziích „co bude potom“, o poslední chvíli**. Je dobré, když si každý z blízkých nemocného najde tu formu pomoci, která mu vyhovuje.

Obecná paliativní péče

- ♦ znamená dobrou **klinickou praxi v situaci pokročilého onemocnění**, která je **poskytována zdravotníky** v rámci jejich jednotlivých odborností
  - **sledování, rozpoznání a ovlivňování toho, co je významné pro kvalitu pacientova života** (např. léčba nejčastějších symptomů, respekt k pacientově autonomii, citlivost a empatická **komunikace** s pacientem a jeho rodinou, manažerská zdatnost při organizačním zajištění péče a **při využití služeb** ostatních specialistů, zajištění domácí ošetrovatelské péče atd.).
- ♦ Obecnou paliativní péči by měli umět poskytnout **všichni zdravotníci** s ohledem na specifika své odbornosti.

Specializovaná paliativní péče

- ♦ je aktivní interdisciplinární péče poskytovaná pacientům a jejich rodinám týmem odborníků, kteří jsou v otázkách paliativní péče speciálně vzděláni a disponují potřebnými zkušenostmi.
  - Poskytování paliativní péče je hlavní pracovní náplní tohoto týmu.

Základní formy specializované paliativní péče

- ♦ zařízení domácí paliativní péče, tj. **domácí (případně „mobilní“) hospic**
- ♦ **hospic jako samostatně stojící lůžkové zařízení** poskytující specializovanou paliativní péči
- ♦ **oddělení paliativní péče** v rámci jiných lůžkových zdravotnických zařízení (tj. především v rámci nemocnic a léčeben)
- ♦ **konziliární tým paliativní péče** v rámci zdravotnického zařízení (nemocnice nebo léčebny)
- ♦ **specializovaná ambulance** paliativní péče
- ♦ denní stacionář paliativní péče („**denní hospicový stacionář**“)
- ♦ zvláštní zařízení specializované paliativní péče (např. specializované **poradny a tísňové linky**, zařízení určená pro určité diagnostické skupiny atd.)

„Charta práv umírajících“

- ♦ **Doporučení Rady Evropy č. 1418/1999**
„O ochraně lidských práv a důstojnosti nevyléčitelně nemocných a umírajících.“
- ♦ *Text tohoto Doporučení byl přijat
Parlamentním shromážděním **25. června**
roku 1999 na svém 24. zasedání převážnou
většinou hlasů, kdy 6 hlasů bylo proti.*
  - *(Stručný výtah viz. 2 snímky)*

„Charta práv umírajících“

- ♦ mám právo na to, aby se semnou až do smrti **zacházelo jako s lidskou bytostí**
- ♦ mám právo **na naději**, a nezáleží na tom, že se mění moje životní perspektiva
- ♦ mám právo **vyjádřit své pocity** a emoce týkající se blízké smrti
- ♦ mám právo **podílet se na rozhodování** týkajících se péče o mě
- ♦ mám právo **na stálou zdravotnickou péči**, přestože se cíl uzdravení mé nemoci mění na zachování pohodlí a kvality života
- ♦ mám právo **nezemřít opuštěn**
- ♦ mám právo být **ušetřen bolesti**

„Charta práv umírajících“

- ◆ mám právo na **poctivé odpovědi** na své otázky
- ◆ mám právo **být neklamán**
- ◆ mám právo na **pomoc rodiny a na pomoc pro rodinu** v souvislosti s přijetím mé smrti
- ◆ mám právo **zemřít v klidu a důstojně**
- ◆ mám právo **uchovat si svou individualitu** a mám právo na laskavé pochopení svých rozhodnutí a názorů
- ◆ mám právo **být ošetřován** pozornými, citlivými a zkušenými lidmi, kteří se pokusí porozumět mým potřebám a kteří budou prožívat zadostiučinění z toho, že mi budou pomáhat tváří v tvář smrti

Přístupy k umírajícím:

♦ Potřeby umírajícího:

- **duševní, spirituální(duchovní),sociální** X **lékařská péče**
- smrt = individuální „svá smrt“

♦ Závěr života:

- **ritualizace smrti**, předepsaný,zvyklostmi ustálen scénář, vhodné chování zúčastněných (pohřeb).

♦ Model umírání:

- **domácí** X **institut**, nikdo by neměl umírat sám
- důstojná smrt = sociální akt – **charta práv umírajících**, myšlenka hospiců.
- „**laskavý doprovod**“
  - důstojné zacházení
  - BEZ BOLESTI
  - šetrná péče o pokožku, péče o tělesnou teplotu, péče o dech – zvýšit pod hlavou, zvlhčit
- **respektovat prožívání umírajícího** (viz. 5 fází smířování se se ztrátou podle Elisabeth Kübler- Rossové)

Prožívání umírajícího – rady pro pečovatele:

- ♦ INTROVERTUJE, **vzdalování** od vnějšího světa, stále méně tělesné energie.
- ♦ **KLESÁ zájem** o lidi noviny, televizi
- ♦ **NESTOJÍ o návštěvy** vzdálených příbuzných a známých
- ♦ CHCE mít u sebe jen nejbližší, né trvale(„**vhodná chvíle**“)
- ♦ ČASTO **spí, odpočívá** – ve snech, v polospánku i bdění rekapituluje a hodnotí svůj život, to je třeba si stále znovu uvědomovat, respektovat, **nesnažit se ho „budit“, ale být mu tichou oporou.**

Prožívání umírajícího – rady pro pečovatele:

- ♦ **MÉNĚ** hovoří „**slova ztrácejí důležitost**“
UVÍTÁ „tichou asistenci“, dotek uvážlivě – dle člověka
- ♦ **NEZÁJEM** o jídlo, nechutná, nepotřebuje energii (**vysvětlit rodině**) **TEKUTINY** ano, kostky ledu (ananasové)
- ♦ **STAVY neklidu**, pohyby rukama, nohama, svléká se „cupuje“ - „**ztráta vazby k pozemskému životu**“ Když sedíme klidně na jeho posteli a dáváme mu tím najevo, že není sám, může se uklidnit.
- ♦ **ZANIKÁ pojem času**, jak jej známe z dob, kdy jsou naše dny naplněny aktivitou. Kolik času mi ještě zůstává? Půjde to takhle ještě dlouho? Musím ještě dlouho trpět? Jak dlouho budu ještě svým milým na obtíž?

Příprava rodiny (Příznaky blížící se smrti, které mohou, ale nemusejí nastat):

♦ PŘEDSMRTNÁ EUFORIE

- poslední rozkvět životních sil - 2-3 dny „**labutí píseň**“ v kruhu rodiny je náhle zcela bdělý, při jasném vědomí, zapojuje se do života, přeje si určitá jídla nebo se snaží ještě jednou se posadit nebo postavit
- Využijme tento **čas ke splnění jeho přání**

♦ SMRTELNÉ KOMA

- nevnímá okolí, **SLYŠÍ**- normálně hovořit, vyřknout poslední důležitá sdělení. Sluch je poslední smysl, který mizí
- **MLUVME** tak, jak bychom u něho nebo s ním mluvili, kdyby byl při vědomí(nejspíše slyší všechno, co říkáme **SDĚLUJME** (cokoliv, co jsme mu vždycky chtěli říct)
- Není na místě se ptát, vyčítat či prosit, aby neumíral.“ **Vlastní smíření**“. Rozloučení může přinést pokoj umírajícímu, i příbuzným.

Příprava rodiny (Příznaky blížící se smrti, které mohou, ale nemusejí nastat):

- ◆ Snížený pulz, TK, změny TT, dech nepravidelný
- ◆ Studené ruce a nohy (nebo naopak horečka)
- ◆ Lokty, DK mají tmavší barvu, spodní strana těla
- ◆ Oči jsou otevřené, pootevřené, ale „nevidí“(zornice stále méně reagují na světlo)
- ◆ Ústa otevřená, pootevřená
- ◆ Umírající se stává nezúčastněným a nereaguje už na své okolí
- ◆ Rysy tváře špičatí, v posledních okamžicích „spokojený výraz“

Prožití smrti:

♦ NEPOSPÍCHAT

- nechat doznít poslední chvíle, vzpomínky, chvíli setrvat se zesnulým

♦ Upravme pokoj, odstraníme léky a ošetrovatelské pomůcky

- Dopřejme čas k rozloučení – pozůstalým (posedět, zavzpomínat), projevy smutku emoce „fáze ohlušení“, pláč

♦ RITUÁL + hygienická složka

- (OTEVŘÍT OKNO „duše“, vonné tyčinky, oleje,svíčka)

♦ požádejme o pomoc při péči o mrtvé tělo

- nepříjemný pocit osamocení s mrtvým tělem

PÉČE O TĚLO (standard)

- ◆ Po ohledání těla přejímá veškerou péči o tělo nem. sestra ve spolupráci se sanitářem
- ◆ Pokud jsou na pokoji **jiní nemocní**, požádáme je, aby **opustili pokoj**
- ◆ Při péči o tělo je lépe, když pracují dvě sestry (sanitář)
- ◆ Je nutno pracovat rychle (do hodiny), **šetrně a taktně s úctou**
- ◆ Z lůžka **odstraníme veškeré pomůcky** doplňující lůžko , polštář, deku
- ◆ Tělo leží **v poloze na zádech** pouze na prostěradle a gumové podložce
- ◆ Zemřelého **svlékneme z oděvu a umyjeme znečištěná místa** (obřad – příbuzní sami)

PÉČE O TĚLO (standard)

- ◆ Někdy dochází ještě k mimovolnému vyprázdnění, a proto je vhodné **po umytí dát čistou plenu**, která zůstává pod oblečením.
- ◆ Zemřelému **sejmeme šperky(svědka)**, odstraníme náplasti(šetrně), drény pouze zkrátíme
- ◆ Tělo uložíme do vodorovné polohy, **ruce podél těla**
- ◆ **Oči zatlačíme** (pokud nedrží zavřené –položíme na oční víčka navlhčené čtverce – asi na 1.hod.)
- ◆ Vyjmeme protézu, **bradu podvážeme** obvazem a výraz tváře vyrovnáme do příjemného výrazu

Označení těla:

- ◆ Nutno důkladně a přesně označit, aby nedošlo **k záměně!!!**
- ◆ Označit na **předloktí náplast** a na **palec u nohy** (formulář), píše se vždy – jméno a příjmení, datum narození, přesné datum a hodina úmrtí, bydliště, oddělení úmrtí, diagnóza, číslo chorobopisu
- ◆ **zavolat sanitáře, oznámit hodinu odvozu**
- ◆ odvoz z odd. **za 2 hodiny** – sanitář na PAO (prostěradlo zpět)
- ◆ při odvozu – 3x **list o prohlídce mrtvého** (1 kopie ponechána na odd.), 2x **průvodní list k pitvě**

Oznámení úmrtí

- ♦ ošetřující lékař - první kontakt s rodinou, zaslán **telegraf** (formulář), po předchozí domluvě s rodinou možno **telefonicky** (svědek)
- ♦ podat informace o pohřební službě k vyřízení postačí občanský průkaz (neposílat pozůstalé na PAO!)

Pozůstalost:

- ♦ Všechny věci po zemřelém klientovi je **nutno sepsat** (věci ze stolku, skříně) – vždy 2x, píše se do knihy pozůstalosti
- ♦ Cennosti uložit **do trezoru** (bílý, žlutý kov, zubní protéza, přesně spočítaný finanční obnos – záznam)
- ♦ Soupis pozůstalosti provést a sepsat vždy **se svědkem** (podpis v knize o pozůstalosti)
- ♦ Pokud se některé předměty nepodaří sejmout – provést o tom zápis
- ♦ Pokud na trvalém chrupu byly zuby ze žlut. či bílého kovu - zápis
- ♦ Vždy **pozůstalost předávat jednotlivě** po kusu (finanční obnos přepočítej)
- ♦ Pozůstalost **vydávat proti předložení OP**
- ♦ Po předání poz. si **nechat podepsat** předání do knihy pozůstalost a zaznamenat jméno a číslo OP
- ♦ Při předávání **se chovat taktně a citlivě, kondolujte** běžným, společensky vhodným způsobem .
  - Podání ruky a slova "Upřímnou soustrast" nebo "Je mi to líto"

Informační zdroje:

<http://www.umirani.cz/>

standardsy oš.e.péče ONP (Péče o umírajícího, péče o mrtvé tělo)

<https://www.osobniasistence.cz/?tema=3&article=2>

<https://www.youtube.com/watch?v=oi1z04Dl9ZU>
– HOSPIC

<https://www.youtube.com/watch?v=zRN64gcVikU>
– MOBILNÍ HOSPIC

* Děkuji za pozornost*